

Historické základy environmentalizmu a environmentálneho práva (XXXIII.)

„Vôňa prichádza s vetrom bieleho južného neba, na ňom sediaca, nesená, prichádza vôňa hôr, dviha sa, tam pri strome kopálu vôňa prichádzajú... Dar kadidlových guľiek.“

(Pieseň kadidla Mayov z Lacadónskej selvy)

Kadidelnice (turibulum) v Jaskyni narodenia Pána v Bethleheme

Už v čase, keď človek začal využívať oheň, zisťoval účinky rôznych spaľovaných rastlín, pričom dym z nich stúpajúci k nebu považoval za potravu bohov. Protikladom prevažne bieleho voňavého božského dymu bol tmavý smradľavý/štiplavý satanov dym (dnes takýto „pekelný smrad“ pochádzajúci z horiacich pneumatík a plastov). Podľa vône, farby a účinkov dymu triedil spaľované rastliny a extrakty z nich do skupín, určoval ich hodnotu a funkciu (diviňáchnu, purifikačnú, nekromantickú, medicínsku, spirituálnu, erotogénnu...). K ich najväčším znalcom patrili, samozrejme, bohovia, ich božskí služobníci (napríklad v Grécku Afrodita nymfa Aconé) a kňazi. Niektoré druhy využívali tisícročia na náboženské a magické účely, iné na očistu, ochranu, liečenie, veštenie alebo ako afrodisiakum. Viaceré sa spaľovali v takom množstve, že Rím už v roku 95 prnl. nariadil ich špecifikáciu pre jednotlivé božstvá a reguláciu ich spotreby. Nepríaznivý vplyv na environmenta a veľké náklady sa ukázali ako neúnosné (podľa najnovších výskumov kadidlá obsahujú benzopyrén a ďalšie karcinogénne látky koncentrované v chrámoch v niekoľkokrát väčšom množstve než v priestoroch mestskej dopravy). Prostredníctvom týchto rastlín, prevažne obsahujúcich voňavé a psychoaktívne látky, ľudia nadväzovali kontakt s božstvami, démonmi alebo predkami, obetovali bohom, uskutočňovali magické a náboženské obrady, zahánjali duchov, zlé sily a sucho, privolávali pozitívne sily a dážď, sústredovali sa na určitú aktivitu, liečili a chránili sa pred chorobami, konzervovali potraviny (údieli), vykonávali dezinfekciu a dezinfekciu, ochraňovali okadením/okiadzaním (pálením kadidla a dymením kadidlom) svoj majetok pred nešťastím (nehnutelnosti, úrodu, hospodárske zvieratá), uctievali hostí, pochovávali blízkych, vyvolávali lásku a plodnosť, podporovali zmenu nálad a postojov, upadali do extáz (inhaláciou, fajčením...), veštili (libranomantia), vylepšovali vôňu šiat, tela, priestorov a zariadení, ale aj bohatli a vládli nad inými ľuďmi, ktorí sa stali na nich závislí. V každom prípade priamo alebo nepriamo ovplyvňovali a menili svoje životné prostredie a svoje správanie k nemu. Spaľovanie rastlín, éterických olejov a živíc z „plačúcich drevníc“ sa často uskutočňovalo na prekrytie smradu z obetovaných zvierat a z mŕtvol. Zloženie mnohých substancií/

zmesí z nich pripravených bolo určených a všeobecne známych, iné ostali neobjasnené (napríklad staroegyptské kyphi). Niektoré falšovali alebo nahradzovali inými produktmi s podobnými vlastnosťami. Viaceré používali v rituáloch starých i novodobých náboženstiev, prípadne súčasne, napríklad v Indii biely santal hinduisti, budhisti i moslimovia, v Japonsku shokoh v budhistických, šintoistických i katolíckych svätyniach. V Mezopotámii, Egypte a Stredomorí najvýznamnejšie tzv. biblické kadidlo (thúon/turis/incensum) pochádzalo z pravého kadidlovníka *Carterovho/Boswellia carteri/sacra*. Dovážané z Ománu, Jemenu a Somálska sa využívalo vyše 5000 rokov ako arabské/adenské/somálske oilbanum (hebr. lebona/arab. luban = čistota). Patrílo spolu so zlatom a myrhou (asi 200 druhov od Afriky po Indiu) k darom troch mágov Ježišovi, ktoré znamenali skúšku (zlatu si vyberal kráľ, kadidlo boh, myrhu mudrc). Myrhu získavali prevažne z *myrhovníka balzamového/Commiphora opobalsamum* (heerabol, asýrsky murru, egyptský ntyw; moslimami pokladanú za posvätnú lebo pochádzala z Mekky), *myrhovníka gileadského/C.gileadensis*, *myrhovníka molmolového/C. molmol*, *myrhovníka abesínskeho/C.abysinica*; v Pakistane, Indii, Nepále a Tibete indický myrhu (bdelium, guggul) z *myrhovníka indického/C. roxburghii* (mukul) alebo horského *myrhovníka chvostnatého/C.caudata*. Túto využívali ako afrodisiakum a na liečenie TBC, lepra a iných chorôb. Náhradná bisabolová/opopanaxová myrha (myrhový opopanax) pochádza z *myrhovníka Guidottovho/C. guidotti* (habak haki) zo Somálska, zamieňaného s *myrhovníkom červeným/C. erythraea*. V Stredomorí v antike sa ako kadidlo používal aj pravý *opopanax gumový/Opopanax chironium* (syn. *Ferula opopanax*). Zberači pravého kadidla na Arabskom polostrove sa nesmeli stykať so ženami a mŕtvymi, pričom vyzývali boha slnka Sabiho. Aj inde kadidlovník spájali so slnečnými a mesačnými božstvami (Ra, Hélios, Apollón...). Export kadidla sa mohol uskutočňovať len po vyznačenej svätej ceste od prameňa Canicoly k svätyni Sabiho. V Ománe kadidlo vyzbávali zo Shisru (Periplus) do prístavu Samhuramu (Khor Rori) a odtiaľ do Mezopotámie a Egypta (dnes kadidlovníkový park Wádi Dawkah v Ománe predstavuje svetové dedičstvo). Kadidlo tu pripravoval oddávna ľud Mahra. Len z Ománu vyviezli v 1. – 2. storočí n. l. za rok 3 000 ton kadidla. Z Afriky sa dovážalo etiopské oilbanum z *kadidlovníka papierodarného/B. papyrifera* a oilbanum elemi z *kadidlovníka afrického/B.frereana*. Gréci oilbanom si myrhou okiadzali najmä Apollónove chrámy (v Delfách ju využívala Pýthia spolu s blenom a inhalovaným vavrínom – daphnomantia). V Indii využívali *kadidlovník vencový/B. serrata* – indické kadidlo (sallakhi/salga/salar, resp. lobhan) v ayurvéde ako elixír života (rasayana) alebo Indrov voňavý *santal biely* – chandan (*Santalum album*), resp. *santal myrtolistý* (*S. myrtifolium*). Pohrebnu hranicu zo santalového dreva si mohla dovoliť len vyššia kasta. Iné druhy santalov sa používajú v Austrálii a Oceánii. Ako náhrada sa uplatňuje západoindický santal – *balzamovec obyčajný/Amyris balsamifera* (nepravý guggul) alebo červený santal ratchandana zo *santalovca santalovitého/*

Pterocarpus santalinus, resp. *santalovca indického/P. indicus*. V Amerike sa využíva peruánsky balzam (aztécky huitziloxitl, mayská živica naba), ktorej dym aplikovali aj do konečnika) z *balzamovníka peruánskeho/Myroxylon balsamum*, ktorý však rastie mimo Peru, najmä v San Salvadore. Tento balzam exportovali z Balzamového pobrežia do celej Ameriky. V 16. storočí produkty z tohto indiánskeho posvätného stromu začali využívať ako Balsamo catolico, resp. Balsamum hispanicum aj v kadidlách kresťanských kostolov. V Peru v nekropole Ancon pri Lime objavili tzv. toluánsky balzám asi z roku 1300 prnl., ktorý produkuje *balzamovník toluánsky/Myrospermum toluiferum/balsamiferum*, pomenovaný podľa kolumbijského prístavu Tolu (quino-quino/kina). Židia za týmto účelom využívali vôňu živice z Jehovovho stromu – *pisťácie terebintovej* (*Pistacia terebinthus*). V Egypte a grécko-katolíckych kostoloch používajú prevažne mastix z *pisťácie mastixovej/P.lentiscus* (hlavne z ostrova Chios). Jeho náhradou stala cyprusová drešina – *sandarak článkovaný/Tetraclinis articulata*. V Stredomorí sa na okadzovanie používalo aj ladanum z *cistusa ladanového/Cistus ladaniferus* (kistos). Najkvalitnejšie vyzbávali z Cypru. Veľkej bohyni Kréty zasvätili *cistus krétsky Cistus creticus/incanus*. Na severovýchod od Indie sa na okadzanie a živienie obetných ohňov (v Nepále jajna) používa antidepresívne rajské vonné orlie drevo – *orličníkovec/orličín indický/Aquilaria agallocha* (gharu/agar, nepálsky calambac, tamilský aghil) alebo *orličníkovec čínsky/A. sinensis*. Z orličníkovec, využívaného aj súfijmi v islamskej mystike, vyrábajú najdrahší éterický olej, ktorému sa vyrovná len voňavý *nard pravý/Nardostachys jatamansi* (jeho nešetné vyliatie Máriou Magdalénou na hlavu Krista vyvolalo nevôľu apoštolov). V Biblii sa mylné uvádza orličníkovec ako liečivá aloa (*aloe pravá/Aloë vera*), ktorá v Egypte patrila k atribútom Amun Ra, Esét a Usira, v Grécku Artemis/Luny, v Indii Indru a Čandru. V Himalájach aloe pokladali za živú bohyňu Kumari. Štáva z aloe pravej sa údajne použila aj na balzamovanie Krista. Sadili ju s inými druhmi aloe

Kvetina bohov podsvetia – mak vlčí

(kapská aloa ozbrojená/*Aloë ferox*, aloa barbadoská/*Aloë barbadensis*) pre pokoj duší na hroby a vešali pre šťastie a environmentálnu bezpečnosť domu na dvere. Orličníkovec miestami nahrádza indický koreň - šachor suchý/*Cyperus scariosus* alebo mexický sivkavec voňavý/*Elaphrium graveolens*.

Dymové obete v centre neokonfucionizmu, taoizmu a budhizmu v pohorí Wuyi (Čína)

lens. Z Peru začali Španieli dovážať na oltáre voňavý aloju citrónovú/*Aloysia triphylla*. Z Chile sa rozšírilo boldo z boldovníka liečivého/*Peumus boldus*, prípadne z iných boldovníkov - bradavkového/*P. mammosus*, plazivého/*P. repens* a lesklého/*P. nitidum*. Okrem spaľovania asi 13 000 rokov žuvali aj ich listy. Z Austrálie začali Angličania privážať do Európy éterické oleje a živice (gum, kino) z eukalyptov. Spomedzi vyše 500 druhov týchto drevín využívali po vzore domorodcov - aboriginov najmä eukalyptus voňavý/*Eucalyptus odorata*, eukalyptus guľatoplodý/*E. globulus*, eukalyptus živcový/*E. resinifera*, eukalyptus mannový/*E. mannifera*. Z vyše 120 druhov akácií k najvýznamnejším patrí oddávna akácia arabská/*Acacia nilotica* (hašab/babul), z ktorej sa získava arabská guma (gumma arabica) obsahujúca voňavý kariový olej. Zasvätili ju Ra, Usírovi, Aštarte, Višnu, Apollonovi, Artemis/Diane. Do tohto stromu uložil Fénix, hniezdiaci na ňom, „princíp života“. Nebránilo to však tomu, že na vytavenie 1 000 ton medi vyfali Egypťania až 56 000 akácií, čím výrazne prispievali k rozšíreniu púšty a zmenšovaniu životného prostredia v severnej Afrike. Z akáciového dreva vyrobili údajne Židia archu zmluvy. Moslimovia akáciu pokladajú za posvätný strom, na ktorý si pri púťach do Mekky vešali odevy a zbrane. V Indii z akácií zakladali posvätné ohne a vyrývali do nich Šívove trojuholníky. Z akácie senegalskej/*Acacia senegal* sa získava biely kordofan; z akácie Adansonovej/*A. adansonii* červená guma, z akácie úzkoplodej/*A. stenocarpa* talha-guma (suakin). V Egypte olejom z jablčníka obyčajného/*Marrubium vulgare* natierali sochy Hóra Tento repelent proti muchám zasvätili aj Usírovi a Eséte. V Číne na ochranu budhistických a taoistických svätých, vykadenie domov a veštenie, ale aj na výrobu rakiet pre ohňostroje, používali gáľovník lekársky/*Camphora officinarum* (v Egypte aj na výrobu voňavých olejov). Bielu živicu - mozog draka (long nao xi-ang) z tohto 40 m vysokého stromu údajne používal už Žltý cisár. V Indii známa ako kapur sa spaľuje pri obrade puji, najmä na mieste Šívovho zjavenia Arunachala (Červený kopec), ale aj v Kršnovej svätyni vo Varanasi a v budhistických chrámoch.

Gáľor miestami nahrádza voňavý borneol z päťkrídlača gáľového/*Dryobalanops aromatica* z Bornea. Občas sa do očistných kadidiel v západnej Afrike až v juhovýchodnej Ázii pridávala aj dračia krv z Hórovej a Šívovej dracény obyčajnej/*Dracaena draco*, ktorú Guančovia na Kanárskych ostrovoch považovali za posvätnú a jej živicu používali na balzamovanie. Dračia krv pochádza aj z dracény šarlátovej/*D. cinnabari*, sumatranskej exotickéj arekovej palmy dračej/*Daemonorops draco*; v Mexiku z peniaceho ohnivého stromu krotóna dračieho/*Croton draco* (v Guatemale ako mayského chuh cakché, z ktorého sa fajčí červený latex ako náhrada za obetnú ľudskú krv), v Peru/Amazónii z protirakovinového krotóna peruánskeho/*Croton lechleri* a podobne (americká zo santalovca dračieho/*Pterocarpus draco*). Za americké kadidlo sa považuje posvätný pravý kopál (mayský mozog nebies hach pom, aztécky copalli/cocopalitic/copal-coahuitl) - živica z kopáľovníka pravého/*Protium (syn. Icica) copal*, ktorý Aztékovia nazývali tepēcopalquauitl. Obchodné cesty s kopálom chránilo božstvo s dlhým nosom Yacatecuhi. V Brazílii pri rituáloch Ahua kopál nahrádza červený breuzinoh/takahamaca - kopáľovník sedemlístý/*P. heptaphyllum*, v Guayane kopáľovník guayanský/*P. guianense* (americké olibanum), v Amazónii ma-mee-ree - ma - kopáľovník tučnokvetý/*P. crassipetalum*. Posvätným kopálom sa nazýva aj živica z burzery vysokej/*Bursera excelca*, burzery olejatej/*B. penicillata*, burzery zelenej/*B. gracilis* (chino), prípadne zo stromu turistov gommalmi - burzery živcovej/*Bursera simaruba* (gum-elemi/chakah) a ďalších druhov rodu burzera. Na Filipínach pravý kopál nahrádza manilský kopál (živica damara) z damarovníka bieleho/*Agathis dammara* alebo gumové elemi z kanária luzonského/*Canarium luzonicum*, na Novom Zélande kaurský kopál z damarovníka južného/*A. australis*, vo východnej Afrike zanzibarský kopál z trachylobia bradavičnatého/*Trachylobium verrucosum*. K náhradám kopálu v Južnej Amerike patrí živica z kopainovníka lekárskeho/*Copaifera officinalis* (Venezuela, Brazília), kopainovníka Langsdorfovho/*C. langsdorffii* alebo kopainovníka guayanského/*C. guayanensis*; v Afrike z kopainovníka Gorského/*C. gorskiana* (inhambane), kopainovníka mopane/*C. mopane* a iných druhov. Z navítaného brazílskeho kopainovníka mnohoarmového/*C. multijuga* vytečie cca za 3 hodiny asi 30 litrov kopainového oleja, ktorý možno bez úpravy použiť aj na pohon dieselových motorov. Do kadidla sa v antike a gréckokatolíckych kostoloch okrem myrhy pridával aj voňavý styrax (Hekatin tekutý jantár) z ambrovníka lekárskeho/*Liquidambar officinalis* (zo Sýrie až Grécka); v Ázii z ambrovníka východného/*L. orientalis*, ambrovníka čínskeho/*L. formosana* (z Taiwanu) a ambrovníka japonského/*L. japonica*; v Amerike z ambrovníka styraxového /*L. styraciflua* mayský božský výron buluch ka'an/tzoté/nabá, aztécky xochioco-tzoquauitl, balzam - sladká guma ako xochiocoztotl, španielsky copalillo/copalme). Nemožno ich zamieňať so styraxom benzoovým/*Styrax benzoin* z Thajska, Indonézie a Číny alebo styraxom tonkinským/*S. tonkinensis* z Thajska, z ktorých „božská vôňa“ benzoe pri inhalovaní „mení človeka na tigra“. Živicu/gumu benzoe, zasvätenú bohyniam Mut, Hathor, Niké, Afrodíta, Venuša, Freyja, spaľovali v kadidelniciach najmä na jar a jesennú rovnodennosť. Uctievanými stromami v Amerike boli aj guajaky - guajak liečivý/*Guaiacum officinale*, guajak Coulterov/*G. coulteri* a najmä guajak posvätný/*G. sanctum* ako strom života (lignum vitae), ktorý Aztékovia nazývali chichic patli a Španieli sväté drevo/palo sancto (v roku 1508 dovezené aj do Európy). Využívalo sa ako afrodisiakum, odčervovadlo a liek proti syfilisu. Za afrodisiakum považovali aj damiány - kalifórnsku rozprestretú/*Turnera diffusa*, breslolistú/*T. ulmifolia* (zlatý klinček) a trpasličiu/*T. pumilla* (čarodejníca). V Mexiku ich nahrádzali aj nepravou damiá-

nou - damianitou mexickou/*Chrysactinia mexicana* alebo haplopapusom smrekovcolistým/*Haplopappus laricifolius*. Obdobnú funkciu mal kardamóm pravý malabarský/*Elettaria cardamomum* a puškvorec obyčajný/*Acorus calamus* (cicvár), prípadne puškvorec trávolistý/*A. gramineus*, čínsky „nosiťel šťastia“ zhi chang pu, egyptský kni, grécky akoron a rímsky afrodísus - Venušina rastlina (Erbadi venere). V Amerike Creekovia jedli koreň puškvorca, Dakotovia si vešali jeho vňať v príbytkoch a Cheyenia inhalovali ako prostriedok proti zlu. Do strednej Európy sa puškvorec dostal ako invázna rastlina v 16. storočí. Do kadidiel lásky a harmónie sa prímiešaval aj pakost/*Geranium* zasvätený Afrodíte/Venuši/Isis/ Athéne/Minerve, ale aj Šívovi. Jeho listami sa z ochranných dôvodov natierali okenné rámy a kľučky aj v strednej Európe. Na okadenie (napríklad mazdaistami v Iráne) a podporu lásky sa často používala aj myrta obyčajná/*Myrtus communis*. Na jednej strane ju ako rastlinu pokoja sadili v antike na hroby a Egypťania z nej spleťali hrobové girlandy, na druhej strane nesmela chýbať na žiadnej svadbe. Podľa báje práve za myrty sa ukryla nahá Afrodíta/Venuša po vystúpení z mora na Cypre. Podľa Herodota „keď chcel Xerxés prejsť Hellespont, obetoval množstvo kadidiel a nechal posypať most myrťou“. Do kadidla a rituálnych nápojov lásky pridávali Afrodítin/Venušin koriander sľatý/*Coriandrum sativum*, ktorý vysádzali už v Babylóne v Egypte dávali do hrobiek faraónov, v Arábii, Indii a Číne používali na vyhánanie zlých duchov. Číňania verili, že predlžuje život, tehotné ženy jedli jeho semená, aby mali bystré deti. Zväzok zavesený v domoch i v inom environmente zaručoval jeho vhodnosť a bezpečnosť. Rimania koriander využívali na konzervovanie mäsa a dovezli do Veľkej Británie, kde počas vlády Tudorcov nesmel chýbať v svadobnom nápoji hippocras. V Egypte sa pri balzamovaní a okiadaní už pred 4 000 rokmi uplatnil škoricovník čínsky/*Cinnamomum aromaticum (syn. Persea cassia)*. Kassiová škoric (kuei) od Barmy cez Čínu po Japonsko oddávna pomáhala zvýšiť životnú energiu qi/ch'i. Zo Srí Lanky pochádza obdobne využívaný škoricov-

Spaľovanie vonných tyčiek v budhistickom chráme v Kyote (Japonsko)

ník cejlánsky/*C. zeylanicum*, z Nepálu škoricovník tamala/*C. tamala* (tejpat), z Indonézie škoricovník padan/*C. burmani*. V Amerike od Floridy smerom na juh rastie kanela biela/*Canella alba* známa ako biela škoric (tiež kanela škoricová/*C. winterana*). V Brazílii u Araukanov, Mapuchov a ďalších kmeňov

ako jej náhradu používajú škoricovku klinčekovú/*Dicypellium (Persea) caryophyllatum* (pau-cravo). Do kadidiel a nápojov sa pridáva aj klinček z klinčekovca voňavého/*Syzygium aromaticum*, ktorý pôvodne pochádza z Filipín a Molúk. Nazývali ho kvet bohov (long) a využívali už v starom Egypte. Vyše 5 000 rokov sa v Južnej Amerike na rituálne, magické a lekárske účely používa koka z kokainovníka obyčajného/*Erythroxylum coca*, z ktorej sa pije odvar pity, žuje bago a vyrába fajčivo. Ide o posvätnú rastlinu, ktorá v extrémnom vysokohorskom životnom prostredí Ánd umožňuje ľuďom prežitie, a preto ju stotožňujú s bohyňou Mama coca. Španielski kňazi označovali koku za čarodejnícku rastlinu a ako takú ju vládca Nového Španielska v rokoch 1560 – 1569 zakázala, avšak bezvýsledne. Aj pokrstení Indiáni nadalej pod vplyvom koky zabúdali na kresťanstvo, alebo si jeho obrady interpretovali po svojom. Pri aplikácii sa koka často miešala s kínou – popolom mrlíka čilskeho/*Chenopodium quinoa*, dovážaného z Chile. V Kolumbii sa dodnes na prípravu kokainu pestuje kokainovník novogranadský/*E. novogranatense*. K najstarším kultovým rastlinám na svete patrí aj konope indické/*Canabis indica* a konope siate/*C. sativa*. Jeho psychoaktívne euforizujúce účinky poznali už v dobe kamennej. V Indii, kde ju pokladali za potravu bohov (indra carena) a pripravovali z nej tri formy drog – bhang, ganja a charras, Šivu nazývali Pán konope (Bhangeri Baba). V egyptských múmiách datovaných do rokov 3000 prnl. objavili hašiš. Dym z konope inhalovali aj Asýřania v 9. storočí prnl. Číňania konope radili k najposvätejšým rastlinám a „počúvali jeho vôňu“ (wensiang) a už okolo roku 2800 prnl. pripravovali z nej textilie a špagáty. Dymom z posvätných rastlín v chrámoch a domoch zaistovali priazeň bohov, odháňali zlé sily a posilňovali sexualitu. Užívanie drog priravnávali k letu na drakovi alebo striebrosivom žeriavovi. V Japonsku ide o cestu okiadzania koh-do. Rituálne spaľovanie hašišu uskutočňovali Gréci na počesť Dia v jeho svätyni v Dodone. Konope aplikovali aj Skýti, Peržania, Kelti, Germáni a Galovia. Popularitou sa mu vyrovnal len hadí jed boha Šivu (ahipheña) – ópium/šťava, získavané z maku siateho/*Papaver somniferum* (mak prinášajúci spánok), z ktorého sa vyrába morfín a z neho derivát heroin. Mak dostal názov pappá = prsník kvôli tvaru makovice a

mliečnej šťave, ktorá z nej vyteká. Asýřania mak nazývali rastlinou života (namtilla). Na Cypre spôsoboval Afroditinu extázu. Skoro celú ópiovú produkciu Cypru však vyvážali do Egypta, kde našli v hrobkách z maku uvité kultové vence. Patril aj ku kultovým rastlinám Sumerov. V Aštartinom chráme v Kitiu našli tritisícročnú ópiovú fajku. Na Kréte ópiový dym inhalovali už pred rokom 1300 prnl. Vo Švajčiarsku dokonca našli dôkazy o jeho aplikácii už okolo roku 3000 prnl. Na ópium sa naviazala celá Ázia od Turecka po Čínu, kde v rokoch 1840 – 1842 vypukla Prvá ópiová vojna, v rokoch 1856 – 1858 Druhá ópiová vojna a v rokoch 1859 – 1860 Tretia ópiová vojna. Zákaz cisára z roku 1829 dovažovať ópium viedol k pestovaniu maku v Číne, ktorá sa tak stala významným exportérom ópia. Mak sa stal už 3 000 rokov predtým atribútom bohyň Héra, Déméter, Hekaté, nočnej Nyx a bohyne zabúdania Léthé, no najmä boha snov Morfea a boha spánku Hypnosa (Somnus). Taktiež boha smrti Thanata znázorňovali s makovicou v ruke. V Egypte prislúchal Eséte, Mut, Nephtys a Anúbisovi. Bohovia podsvetia v Grécku (Hádes, Persefona, Proserpina) si obľúbili najmä mak vlní/*Papaver rhoeas*. Na opojenie využívali Egypťania aj kvetinu šialenstva – dračiu bylinu sakran – blen egyptský/*Hyoscyamus muticus*. Asýřania ju nazývali sakiru, Peržania bangha, Čňania lang-dang-zi. Blen čierny/*H. niger* ako Apollónovu bylinu (Herba Apollinaris) inhalovala veštica Pýthya v Delfách. Kelti blen poznali ako beleno, Angličania ako jedovatý tabak (poison tobacco) a zloději slepok ako prostriedok na ich omámenie. Miestami sa využíval v Stredomorí aj blen biely/*H. albus* a blen zlatý/*H. aureus*. K dosiahnutiu extázy napomáhala aj čarodejnícka a cigánska rastlina – durman obyčajný/*Datura stramonium* alebo Šivov durman metelový/*D. metel* (dhatura); v Amerike durman kalifornský/*D. wrightii* (toloache). V Európe, kde durman doniesli asi Cigáni ako fajčenú halucinogénnu drogu tlmiacu sexuálne zábrany a vyvolávajúcu pocit lietania, verili, že strigy túto rastlinu využívajú k letu na sabat. Algonkínski Indiáni pripravovali z nej nápoj vysocoan, spôsobujúci zabudnutie detstva pri iniciácii mládenčov. K najomamnejším rastlinám od Maroka po Mandžusko patrí sakrálna droga – harmala stěpná/*Peganum harmala*, nahrádzaná aj kochiou metlovitou/*Kochia scoparia*. V Himalájach ju šamani používa-

Éterické oleje a iné prípravky Tuarégov na trhu v Marrakéši (Maroko)

tuberóza hlíznaťá/*Polygonum tuberosum*. V indiánskej fajke mieru spaľovaná zmes kinnikínik obsahovala najmä sušené listy medvedice lekárskej/*Arctostaphylos uva-ursi*. Préríjni Indiáni využívali účinky paliny louisianskej/*Artemisia ludoviciana* (qeqqepete). Dym z paliny aplikovanej už v ázijsko-americkom paleolite pred 30 000 rokmi ich spájal s matkou Zeme (Maka) a Veľkým duchom – Wakan Tankom. Podľa Lakotov do prvej posvätné fajky ju vložila už Biela bizónia krava (Ptesan win). Kalifornskí Indiáni dokonca pri liečení kožnej rakoviny spaľovali palinu Douglasovu/*A. douglasiana* (apin, molush), Aztékovia inhalovali dym z paliny mexickej/*A. mexicana* (ixtauhyatl). V Euroázii dominovala najmä palina obyčajná/*A. vulgaris*. Preukázalo sa, že v Iraku ju už pred 65 000 rokmi dávali neandertálcovia do hrobčov. Kelti a Germáni z nej pripravovali éterický olej a zaháňali ňou zlých duchov (do ohňov letného slnovratu hádzali z nej uvité vence). Ich ženy ju pri pôrode držali v ruke ako symbol bohyne Holle. V Nepále sa aplikovala ako patí pri obradoch Šivu, v Tibete nad 3 000 m n. m. ako chingi. V Indii sa stala nepriateľom hadov (nagghamani = hadí drahokam). V Himalájach ju nahrádzovala palina rascolistá/*A. caruifolia*. Z paliny dračej/*A. dracunculus* (estragon prvej ženy Lilith) sa pripravoval odvar mágov. Označovali ju za dračiu silu z Iona Bohyne matky Zeme. V Tibete šamani vyhánali zlých démonov čertovým lajnom ferulou čertovou/*Ferula assa-foetida* (asantom), nazývanou bon-po. Jej živica narthex pripomínala vôňou cesnak/*Allium*, od staroveku skoro všade vysoko cenený ako likvidátor zla. V Kašmíre a Afganistane ju poznali ako hingu. V Perzii a Asýrii sa uplatnili ferula perzská/*F. persica* a ferula mliečna/*F. galbaniflua*. Pre olejovú živicu galbanum ju Germáni nazývali „Matkou živíc“; Židia pridávali do kadidiel na úctu k Jehovovi. Do ázijských kadidiel sa pridávala aj spomenutá „mužská“ mandragora lekárska/*Mandragora officinarum* alebo „ženská“ mandragora jesenná/*M. autumnalis*. V Mezopotámii ju nazývali NAM.TAR.GIR. Potlačala zlo a pôsobila ako afrodisiakum – kráľovna kúzelných rastlín, dnes ako cyostatikum pri liečbe rakoviny. „Najnádhernejšou vôňou v strede nebies je horiaci kopál.“

(Kniha Mayov Chiam Balam z Chumayelu, 17. – 18. storočie)
Dr. Jozef Klinda

Stéla Milenci v záhrade, na ktorej Nefertiti podáva plody mandragory Achnatonovi; podľa inej verzie jeho dcéra Merytaton manželovi Smenchkaréovi (dnes v Štátnom múzeu v Berlíne)